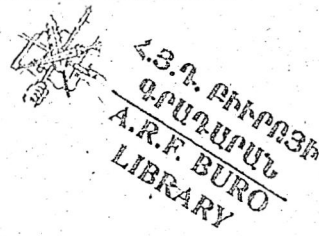

ԴՐՈՇԱԿ

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈՒԱԿ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ“ ՕՐԳԱՆ

Օ Ս Մ Ա Ն Ե Ա Ն Բ Ա Ն Կ Ի Գ Ր Ա Ի Ո Ւ Մ Ը

ԲԱՆԿԸ ԳՐԱԻՈՂՆԵՐԻ ՊԱՅԱՆՁՆԵՐԸ (Ներկայացրած ֆրանսերէն լեզուով)

Մեր պահանջներն են.

1. Ապահովել միջազգային միջամտութեամբ ամբողջ երկրի խաղաղութիւնը:
2. Ընդունել բոլոր պահանջները, որ դրել է Հ. Յ. Դաշնակցութեան Պոլսոյ Վեներոնական Վժիտէն:
3. Մեր դէմ ոյժ գործ չընել:
4. Վեանքի կատարեալ ապահովութիւն թէ՛ բանկի մէջ գտնւողների և թէ՛ քաղաքի այլ մասերում խառնակութեանց մէջ մասնակցողների:

Բանկի շարժական կայքը, դրամը կը մնան անմիաստ մինչև մեր պահանջների գործադրութիւնը: Հակառակ դէպքում բոլոր թղթերը, դրամը կը ոչնչացնենք և մենք էլ ծառայողների հետ միասին բանկի փլատակների տակ կը գտնենք մեր մահը:

Մենք ստիպւած ենք դիմել այս ծայրայեղ միջոցներին: Դա մարդկութեան դատապարտելի անտարբերութիւնն է, որ մեզ հասցրել է այս աստիճանին:

Հ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ Կ. ՊՈԼՍԻ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ
ԿՕՄԻՏԷԻ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՆԵՐ

ՍԵՓԱԿԱՆ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

(ԲՕԼԳԱՐԻԱՅԻՑ 10-ին)

Միաժամանակ բանկի գրաւման հետ, վճռած էինք ջարդ տալ քաղաքի զանազան մասերում, իսկ միւս տեղերում պաշտպանողական դիրք բռնել:

Սամաթիա թաղում մեր կռիւը տևեց 11 ժամ: Կոտորած են բաւական հայեր: Տաճիկների կորուստը աւելի է՝ մօտ 1500:

Բաբալին ումբակոճեցաւ, որտեղ առաջին յարձակումից 20 տաճիկ է սպանւել:

Խաղբէջում տաճիկների յարձակման դիմադրում

էինք ուժերով. կոտորածը երկու կողմից էլ մեծ է: Ղալթաստարային կից տներից 3 օր շարունակ ուժերը էինք նետում:

Ղալթաման և Բերան մինչև այսօր գոց են:

**

(ՄԱՐՄԷՅԻՆ 18-ին)

Պոլսէն Մարսէյլ ժամանող փախստականների պատմածին նայելով, գործը շատ մեծ կերպարանք առած է: Տաճիկների կորուստը սպասածէն շատ աւել է*): Սամաթիայէն ու Ղալթայէն զինւորներու և տաճիկ խուժանի դիակները անընդհատ սայլերով կը կրէին:

ՄԵՐ ԸՆԿԵՐՆԵՐԸ ՍԱՐՍԵՅՈՒՆՍ

Ամսոյս 6-ին Մարսէյլ հասաւ „Թիրօնգ“ նաւը, որի մէջ էին գտնուում Օսմանեան բանկը գրաւող մեր հերոսները: Մարսէյլի հայ երիտասարդութիւնը պատրաստուել էր լաւ ընդունելութիւն անելու, ինչպէս և Պարիզի հայ գաղտնի շայ ուսանողութեան հետ միասին, բայց ֆրանսիական ներկայ ստոր կառավարութեան մի անբացատրելի կարգադրութեան շնորհիւ տղաները ուղղակի բանտ տարւեցան, որտեղ են մինչև այսօր: 2ը նայելով անընդհատ դիմումներին, թէ բանտարկեալների և թէ Պարիզի հայ գաղտնի խիստ բողոքներին ու ֆրանսիական մամուլի լաւագոյն մասի կատաղի յարձակումներին, նրանք դեռ մնում են անորոշ ժամանակով, անյայտ պատճառներով: Ահա ձեզ դիպումատիայի աւած աղիւ խոստումների իրագործումը...

Հաւատացած են, որ ազատութիւն տալուց յետոյ, ֆրանսիական կառավարութիւնը թող չի տալ տղերանց մնալ իր հողում:

* ինչպէս յայտնի է, „Նիւ-Սօրը Հերալդը“ 450 է հաշուում սպանւած զինւորների թիւը, „Դէլի-Նիւսը“ 400 եւ „Տան“-ի թղթակցին նայելով, զինւորական հիւանդանոցներում մօտ 500 վիրաւոր զինւոր կան:

Մանօթ. խմբ.

ՍՈՒԼԹԱՆԻ ԳԱՎՆՎԵՑՈՒԹԻՒՆԸ

Սաստիկ յուզած է անգլիական հասարակական կարծիքը: Լրագիրները խստիւ բողոքում են. Շատերը պահանջում են ամենածայրայեղ միջոցներ, մինչև իսկ պատերազմ ծածկատանի դէմ:

Լրագիրները յամառութեամբ պնդում են, որ անգլիական դիպլոմատիան աշխատում է անպատճառ դահլնկեց անել Սուլթան Համիդին:

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ը Ր Դ Ի Ի Ո Յ Ժ Ր

Այս ի՛նչ ահռելի ոյժ կայ քո մէջ, հայ ժողովուրդ: Վաղուց է, երբ դու անտրտունջ կրում էիր ստրկական ամօթաբեր շղթաները: Դու ստրուկ էիր... Դարևոր քնից միայն երէկ արթնացար, իսկ այսօր ամբողջ մարդկութեան ընտիր մասը, պատկանանքով ու նախանձով է նայում քո կատարած վեհ գործի վրայ:

Ի՞նչ էր իրօք քո արածը. դու միայն երևան հանեցիր քո մէջ ծածկւած հսկայական ոյժը՝ ժողովրդական մեծ կորովը...

Քանի որ դու ծնում էիր քո խղճուկ պարանոցը, քանի որ դու լաց էիր լինում և աղբրսելով էիր օգնութիւն. հայցում, մարդկութիւնը խուլ էր մնում քո ողբ ու աղաղակին. քո 100,000 որդոց հեղեղներով թափած արիւնն անգամ մի քանի կարեկցող սրտերում էր միայն թոյլ դուրս շարժում. աշխարհիս զօրաւորները ու նրանց հետ ամբողջ մարդկութիւնը չէին տեսնում, չէին ուզում տեսնել արեան այդ սոսկալի ովկեանը...

Դու բարձրացիր քո արիւնաներկ հսկայական բազուկը, դու ցլց սւրբ քո ոյժը և այդ ուժի առաջ գլուխ խոնարհեցրին ամենքը՝ թէ արիւնարբու սուլթանը, թէ քեզ արհամարհող մահճատեղիան խուժանը և թէ քեզ յխղճող՝ դիպլոմատիան: Երեկ դու սասպարէզ էիր նետում միայն քո որդոց արիւնը վթարով, այսօր դու քո սեփական արիւնին խառնում ես հազարաւոր քո թշնամիների արիւնը: Դու սարսափ տարածեցիր ոչ թէ կոտորած զինւորների քանակութեամբ, ոչ այլ քո կուրի ձևի մէջ առաջացած փոփոխութեամբ. դու այժմ միայն հաստատ ոտ դրիր իրական ճանապարհի վրայ և այնպէս տարար քո կուրը, որ քեզ հասցրած վնասը—եւրոպացիների վնասն է ու համրների պապանձւած լեզուները արտաստիքոր յուզմունքով ճառել սկսեցին: Քո կուրի այդ նոր ձևի մէջ ազգերը յեղափոխութեան նոր դարագլուխ են տեսնում. այսօր դու այլևս այն չես, ինչ էիր երէկ և ա-

մենքի համար պարզ է, որ վաղը նոյնը չես լինելու ինչ այսօր ես:

Ինչ էլ որ լինի քո կորուստը, յամենայն դէպս նա ոչինչ է քո տարած բարոյական յաղթութեան դիմաց: Քո թշնամին նոյնն է արդեօք, ինչ էր երէկ ո՛ր է նրա արհամարհական հայացքը. ո՛ր է նրա ինքնավստահ, հպարտ քայլածքը, նրա գոռոզ անբարտաւանութիւնը:—Սամաթիացին դիտէ, թէ որքան տաճիկ է ընկած հենց միայն Սամաթիայի նեղ փողոցներում, իսկ Գուլ-Գարուն, իսկ Բերան, Ղալաթիան, Խաս-Քէօ, Վոյոջաղան—չէ՞ որ ամբողջ Պոլսում անկիւն չէր մընացել, որտեղից մահ չսպաննար քո թշնամու գլխին. ահա ինչու՞մի է այդ փոփոխութեան միակ պատճառը:

Թող տաճկական ոսկով կաշառած լրագիրների և մեր ներքին թշնամիների տարածած լուրերի համեմատ քո թշնամու կորուստը չգերազանցի 50, 100, 200 ծիծաղաշարժ թւերին—հոգ չէ. այստեղ նշանակութիւն ունի ոչ թէ թշուա զոհների թիւը, այլ այն իրական փոփոխութիւնը, որը առաջացել է քո և քո թշնամիների փոխադարձ յարաբերութեանց մէջ:

Որքան էլ որ ջանան նսեմացնել քո տարած յաղթութիւնը, մի բան անհերքելի է, որ Պոլսի զանազան ծայրերը սարսեցնող Դաշնակցական հերոսների մի բուռի հետ, որոնք քաջութեամբ Օսմանեան բանկը գրաւեցին, մեծ պետութիւնների ներկայացուցիչները ստիպեցան բանակցութիւնների մէջ մտնել, համաձայնութիւնների գալ—իսկ ուժեղը միայն զօրութեան առաջ է խոնարհում իր գոռոզ գլուխը:—Անհերքելի է և այն, որ դու այժմ մի ոյժ ես, որին չէ կարելի այլևս անտես առնել...

Ոգեւորւած ներկայով ու լաւագոյն ապագայի վստ յոյսերով դու այժմ կը կրկնապատկես քո ուժերը և կապացուցանես աշխարհին, որ 19-որդ դարի վերջում անպատիժ չի կարելի ոտնակոխ անել մարդկային իրաւունքները, և եթէ վիճակւած է գեթ մէկին լալ թող նրա հետ լայ և ամբողջ անսիրտ մարդկութիւնը...

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԲԱՆԿԻ ՊԱՇԱՐՈՒՄԸ

Անգ. յԺիրօնդ՝ նաւի միջէն, 16/28 օգոս. 96 թ. Վերջապէս երկար ատենէ ի վեր պատրաստւած նրպատակի գործադրութիւնը ապահովւած էր: Որոշւած օրն էր չորեքշաբթի: Այդ օրուայ կատարելիք մեր ծրագրի մասին աւելորդ կը համարինք հոս դրել մենք կը պատմենք նրա գործադրութիւնը: Մնացած տեղեկութիւնները, կը հաղորդէ Վ. Պոլսի կեդրոնական կոմիտէն:

Չորեքշաբթի օր ժամը 6-ին (ը. Թ.) յարձակումը անպատճառ սկսելու էր. ուումբերը երեքշաբթի օրէն փոխադրած էին երկու ապահով պահեստի տեղեր, ուրկէ մեր ընկերները ուումբերու և ուժանակի պարկերը շալկած մեկնելու էին պանքայի վրան:

Պափագելի օրն հասաւ:

Ժամը 5-ը եկած էր: Ընկերների մի մասը դեռ չէր հասեր. ներկայ տղերք յուզման մէջ կերևային, բոլորն ալ կանգուն, անհամբեր կսպասէին որոշուած ժամուն: Ժամանակը կանցնէր և ճիւղացած տղերք չէին հասներ, պատրաստի քիչ ուժերով բաժան-բաժան, խումբ-խումբ զանազան կէտերու վրայ յարձակելով չէինք իրականացնիլ մեր վրայ դրած յոյսը Պոլսոյ կեդրոնական կոմիտէի կողմից: Պանքայի վրայ յարձակման խնդիրը մեզի լաւ երազներու տարած էր:

Մենք լսիւ ընելու էինք անպատճառ այդ, որովհետև մեր նախամտածած գործի կարևորագոյն մասը կը կազմէր:

Հաւաքւեցան տղայքը:

Ամենէն ալ ընդունւեցաւ, որ 26 հոգի՝ ներկայ ուժերը բաւական էին յարձակումը սկսելու համար:

Ժամը կը մօտենար, յուզումը կը շատանար, սիրտերը ամուր-ամուր կը բաբախէին. նախ զէնքերը, փամփուշտները ամենուն բաժանւեցաւ, ատրճանակները խիստ լաւ տեսակէն էին: Կարգը ուումբերու եկաւ Զգուշութեամբ բամբակներու մէջ փաթեթաթեթած պայուսակներու մէջ զետեղւեցան:

Տղայք նախ իրենց ատրճանակներով սկսելու էին կռիւր:

Դուրս ելնելէ առաջ, տղայքը քաջալերելու համար, խրախուսական խօսքեր արտասանւեցան: Լայն կուրծքերը կուռէին, կիջնէին. դէմքերը քիչ մը տխուր, բայց մեռնելու պատրաստ լինելն կը յայտնէին:

Համբուրեցինք զիրար. տաք-տաք, անոյշ մնաք բարովի, յուզիչ, տպաւորող համբոյրներ էին դրանք, որ սիրտ կուտային յուսահատողին, կամք՝ թուլացողին:

Որոշուած էր, որ նախ 6 հոգի սկսելու էին նախա-յարձակը:

Ընկերներու երկուքը Աշոտ և Եգիպտացիին կանխաւ երթացած լինելով ուրիշ մի պահեստի տեղ, անկէ վերագառնալու էին՝ հետերնին պարկերու մէջ լեցած ուումբեր դրած լինելով: Կարգադրութիւնն այնքան լաւ լինելու էր, որ երբ այս երկուքը պանքայի կը մօտենային, 6-ը յարձակումը ըրած լինելու էին, և ճիշտ այդ պահուն միւսներս վազելով հասնելու և միանալով բումբակիր երկուսին, ներս խուժելու էինք:—Մեր նախադրածակ 6 ընկերները իրենց գործը կատարած և պանքայի դրանք մեզ սպասելու էին և ներս թողնելու անոնք, որ «դաշտութիւն» բառը պիտի արտասանէին:

Վերջնապէս ժամանակը եկած էր:

Խոսրովը ճամբեց վեց նախադրածակ քաջերը: Մնացած տղերք կազմ ու պատրաստ կը սպասէին:

Պարկերը նետուեցան ուսերը, ատրճանակները ձեռքերնին, պահեստի տունէն դուրս ելանք:

Պանքային մօտեցած ատեննին, նախադրածակ ընկերներու արձակած «բամբ» բոմբ» արագ-արագ ատրճանակի ձայները լսեցինք, աւելի խրախուսուած վազել սկսանք:

Մեծ փողոցի մէջ շփոթը սկսած էր արդէն. աստին անդին կը վազէին, կը փախէին շարած, ահ ու դողի մէջ—գլխաբաց: Հասանք պանքայի մօտ և խուժեցինք ամբոխով ներս:

Լաւ չեմ յիշեր, թէ առաջին վայրկեաններուն ինչ ըրինք: Հազիւ ներս մտած՝ գաւիթի մէջին մեր տղերք սկսան հրաձիգութիւնը: Աչքերը պղտորած, գլուխները տաքացած էին. կը նետէին ուումբերը աջ ու ձախ: Զուր տեղն Կարօն ու ես կը պոռայինք «տղայք մի նետէք»: Բայց էլի նոքա կատարած կը շարունակէին իրենց կրակը անընդհատ, իրար ետեւ կը նետէին ու կը նետէին: Քանիցս իրենք ալ, մենք ալ անխուսափելի սպանման վտանգի մէջ էինք: Վարը դրան առջև 3 հոգի ընկած էին մերոնցից, արգար վրէժ լուծել կուզէին տղերքը: Ընկածներից մէկը մենակ յետոյ վիրաւորուած գտանք:

Մինչդեռ մեր տղերք կրակ կը տեղային դուրսն, ներսինները պանքայի գետնայարկի պաշտօնեաները դողահար, գունատ, ծակերը մտած էին: Զիրենք հանդարտեցնելու համար պոռացի, որ իրենց համար վախենալու բան չկայ, մենակ թէ տեղերնին անշարժ մնալու և մեր հրահանգներին հնազանդելու էին: Խեղճերը նախ չէին ըմբռնէր՝ թէ ովքեր ենք մենք, մեզի գողեր կարծած էին: Այժմ՝ քիչ հանդարտեցան, բայց երբ ուումբերու դրոպիչ որոտը լսեցին, կրկին սարսափած ընկան յուսահատութեան մէջ:

Քանի մը ժամ շարունակեալ սմբակոծութիւնը համոզեց իրենց, թէ մեր ըրածը ցոյց մ'էր կառավարութեան դէմ:

Կարօին թողնելով գաւիթը տասնի չափ ընկերներու հետ կուր բուն տաք ժամանակը և վտանգաւոր դրութեան մէջ, հինգ ընկերներով ես բարձրանալ սկսայ վերին յարկերը. պէտք էր շուտով տանիքը ելնել և նշան տալ դուրսը հեռուն տան մը մէջ սպասող մի ընկերով, որը մեր յաղթութիւնը տեսնելուն պէս, մեր պահանջները պարունակող պաշտօնական նամակները տանելու էր վեց պետութեանց:

Առաջին յարկի վրայ խոնուած էին պաշտօնեաները, մեզ մէկ տեղ ուումբերով զինուած տեսնելուն պէս սենեակները մտնել սկսան: Հանդարտ բայց լուրջ եղանակով յայտնեցի իրենց մեր նպատակը և զանոնք սենեակները կոխելէ ետքը, նրկուող յարկը բարձրացանք: Միշտ նոյն վախը, գունաթափութիւնը, աղաղակներ և միշտ նոյն խիստ պատուերը:

Բաւական պտուտելէ ետքը, իւրաքանչիւր յարկի սանդուխտներու գաւթին վրայ մէկ ընկեր պահապան դնելէ ետքը, հետո մէկ ընկեր առնելով՝ բարձրացայ տանիքը, որ 4-րդ յարկի վրայ էր: Առաջին գործս եղաւ թաշկինակս հանել և դուրսը ցոյց տալ. քիչ մը ծածանելէ ետքը, ծխնելոյզին վրայ յաղթութեան դրօշակի տեղ կապեցի: Քանի մը վայրկեան վերջը մեր ընկերներէն Մրկօն տեսայ նշանակած բարձր տան պատշկամբի վրայ, զիս տեսնելուն պէս ուրախութեամբ դուրս վազեց. մտածեցի թէ թուղթերը կերթար տանելու դեսպանատունները, բայց քառորդ մը ետքը կրկին զինքը նոյն տեղը տեսայ, բարկացայ իրեն, որ տակաւին հոն կսպասէ. ուրախ նշաններ ընելով հեռացաւ. ժամանակը քիչ մը ուշ էր. արդէն խանութները կը գոցուէին ու փողոցները կամայանային. ոտով քիչ մը դըժլարին կը թւէր ինձ Մրկօսի ստանձնած պաշտօնի յաջողութիւնը: Տանիքի եզերքէն դիտեցի փողոցը: Պաշկամակի և զօրքերու բազմութիւն կար հոն.—միջնակ ումբ մը նետեցի և վայնասունը փրթնաւ: Փախող փախողի եղաւ: Ահրաւորեալները, սպանածները կը վերցնէին և նոր խումբ հրացանաձիգ զօրքեր կը բերուէին: Նոր խումբ.—Արիշ ումբ մը և նոյն հայ հոյը, նոյն փախուստը: Ռումբերը հրաշալի արդիւնք մը կուտային: դիպածը անմիջապէս չէր սպաններ, բայց միտերը կտոր-կտոր կը պատուտէր, կը չարչուէր: Մանաւանդ ահագին որոտումը, որը թնդանթի նման աղմուկ կը հանէր և ահ կը սփռէր, թոյլ չէր տալ զօրքերուն պանքին մօտենալ:

Ես ընկեր մը մենակ հետո առած էի, միւսները վարը կը կուէին, բայց չէի գիտեր թէ ինչ դրութեան մէջ են. կիմանայի ատրճանակներու և ումբերու շարունակ որոտալը, բայց երբեմն կը կասկածէի, թէ մի գուցէ զօրքերը գրաւած լինին. սիրտս կը սեղմէր. հասա ընկերները. սպաննւեցան արդեօք: Կարօսս վրէժ լուծելու համար կը մօտենայի և փողոցի վրայ կը նետէի. կատաղաբարձութեամբ: Գիմացի և հեռուն գտնուած տուններու պատշգամբներէն, պատուհաններէն հետաքրքիր բազմութիւն մը մեզի կը դիտէր: Վարը ձայները կը շարունակուէին, կը կարծէի թէ կը մօտենային. քովս ատրճանակ չկար, ումբ մը մնացած էր միակ, որուն քարսիւնները վար ընկած էին: Մեծ քանակութեամբ ուժանակ կար քովս, որը պիտի յատկացէր պանքը օդը հանելու համար. իբր զէնք՝ Կարօսի կոտրած գաւազանը ձեռքս կար և մէյմալ ուժանակներն, որոնք անօգուտ էին ինձ. լուցկի չունէի վրաս, որ մտածէի այդ միջոցի վրայ: Արաս յուսահատութիւն մը եկաւ. չէի ուզեր, որ զիս զօրքերը տանիքի վրայ ելնելով սպաննեն. ուստի տանիքի եզերքի պատին վրայ ելնելով՝ ումբ մը ձեռքիս մէջ ձօճելով կը պոռայի և կարծես կը ցուցնէի սպասելով, որ գընդակ մը գայ զիս սպաննէ. լաւ չեմ յիշեր, թէ ինչ

կը մտածէի այդ պահուն. բայց լաւ գիտեմ, որ անպատճառ մահը կը փնտուէի: Քանի հրացաններ վրաս ուղղեցան, բայց չը յաջողեցան: Յանկարծ թիւրք սպայի մը կոշտ ձայնը լսեցի, որ դիմացի տունէն մեզի կը սպառնար ու անամօթաբար կը հայհոյէր. մենակ լինելուն, վարը՝ փողոցը գտնուող մեծ պաշտօնեաներուն կը բղաւէր, որ իրեն գինուր դրկեն: Կարծես այդ միջոցին քունէ մը արթնացայ, զգացի ըրած անխոհեմութիւնս և ուզեցի աւելի սուղ կեանքս ծախել. պատուիրեցի ընկերոջս կոնակը ծխնելոյզին պահել և ես քաշուեցայ մէկ անկիւն: Ընկերները միտքս ընկան. ականջ դրի վարէն աղմուկ չէր լսուիր. սպաննւած են, իւրովին, մտածեցի: Խիստ յուզեցայ և լաց եղայ..

Գեռ ժամ մ'առաջ բոլորն ալ ողջ էին և լաւ յոյսեր ունէինք. գեռ տա՛ք համբոյրներու յուզիչ ազդեցութիւնը չէր մարած ու ընկերները այդքան շուտ կորսնցնել:

Արէժինդրութեամբ լի՝ ոտքի ելայ ու մօտեցայ պատուհանի մը: Մարդիկ շփոթուած՝ խումբ-խումբ եղած կամաց ձայնով կը խօսէին: Բէժիի մասն էր այդ: Պոռացի իրենց բոլորն ալ ծակերը փախան, աւելի զայրացած կը կանչէի, որ չը վախնան և այլն և այլն և պահանջեցի, որ Բէժիի մեծը գար խօսէր հետո: Ինսպէկտէօրը եկաւ պատուհանիս տակը, քայլերը դողդողուն, վախկոտ-ձայնով, գլուխը կախած: Կարձ կերպով հասկցուցի մեր նպատակը. քիչ մը շունչ առաւ խեղճ մարդը ու գովեց մեր ընթացքը: Ինսպէկտէօրը ղեկեցի, որ գնայ իր մարդիկը վստահացնէ. յանկարծ ամեն կողմէն երախտապարտ դէմքեր երևցան. գինիի, կօնեակի շիշերն մեզի կընծայէին. մերժեցինք և ջուր խնդրեցի: Այդ միջոցին յանկարծ իմ անունը լսեցի: Մեր տղերք էին, որ զիս կը փնտուէին. «Կարօն քեզի կուզէ՞», ըսին: Ինձի տրւած լուրերը լաւ էին: Վար իջայ, սանդուխտներուն վարը քանի մը մարդոց հանդիպեցայ, որոնք դիրեկտօրի փոխանորդը ինձի ներկայացրին: Կարօն արդէն ծանօթացած էր նրան հետ: Միասին գրասենեակ մտանք: Պալատակ անառաջին քարտուղարն հոն էր. Կարօն փոխդիրեկտօրին հետ կանխաւ խօսած էր: Պայմանները գրեցան:

- ա) Խաղաղութիւն ամբողջ երկրի մէջ:
- բ) Պետութեանց ղրկած մեր պահանջներու գործադրութիւնը երաշխաւորել.
- գ) Բոլոր այդ ճակատամարտի մասնակցողներուն ազատ թողնել և ոյժ գործ չդնել.
- դ) Հակառակ պարագայի տակ՝ օդը կը հանենք պանքը մեզ հետ ի միասին:

Մինչդեռ սոյն պայմանները կը գրուէին, ես մեր տղայոց այցելեցի. համբուրեցի, քաջալերեցի, հրահանգներ տւի. իւրաքանչիւրը զատ-զատ տեղեր զետեղեցի: Կուող 17 հոգի մնացել էինք, 3 սպաննւած և 6 վիրաւորուած: Ռումբները քիչցած էին, ոմանք լեցնելով

կ'զբաղէին, ոմանք պատուհաններու մօտ լաւ դիրք գրաւած էին. այլք գրանը յարձակողներու կրակ կը պարպէին: Ամեն բան կարգին էր, յաջողութիւն մեր կողմն էր. կը մնար խիստ աչալուրջ լինել: Տղերք ուրախ տրամադրութեան մէջ էին. իմ նորնոր համայնքները և խրախոյանները սիրտ ու նոր հոգի տւած էին. մինչև մահ կուելու պատրաստ լինելին կը յայտնէին: Աւելորդ ընկերները՝ հետս վեր առնելով՝ զանազան կէտերու վրայ հաստատեցի: Ամենուն մօտը քանի մը ուռմբեր և լաւ ատրճանակներ կային: Վարօի մօտ գրնացի թուղթը գրւած էր: Նախ ձերմակ դրօշակ մը՝ իրրև բանակցութեան նշան, պատուհանէն դուրս հանեցին: Հրահանգ տրեցաւ մեր տղայոց՝ չնտել: Թիւրք բարձրաստիճան պաշտօնեան քանի մը տող գրեց ու վար ձգեց: Գրած էր, որ հրացանաձգութիւնը դադարի, ղէնք բնաւ չպարպւի, թէ պանքի պաշտօնիաներէն 2 հոգի բանակցութեան համար դուրս ելնելու են, բայց ապահովութեան համար, զինուորական սպայ սպիտակ դրօշակ մը ձեռքը պանքին մօտենալու է: Այդպէս էլ եղաւ: Ձերմակ դրօշակը երեցաւ ու փոխ-դիրէկտօրը և պաշտօնն առաջին քարտուղարը գետնայարկի պատուհանէն վար իջան:

Ժամը 5-ի ատեններն էր. հրացանաձգութիւնը դադարած էր: Սակայն 5-էն առաջ Բէթիին մէջ 2 տղերք զետեղած էի, որոնք բաւական եղան դուռը գոց պահելու, որովհետև իմ բացակայութեան ատեն դուռը բացւած ու միջև մարդիկն փախած էին, թերևս տարբեր դռնէ մը: Այնպէս, որ ժամը 4-ին, երբ Բէթին մտայ, դուռը բաց էր և դրանը մէջ զօրքեր և բազմութիւն կային. պոռացի, որ օտարականները հեռանան. 2-3 անգամ կրկնեցի ու յետոյ ուռմբ մը նետեցի. քանի մը վայրկեանէ ետքը դռները գոցւած էին ու մեր 2 տղերքը մինչև վերջը, 2 1/3 ժամ գիշերէն ետքը, հոն սպասեցին:

Ժամը 5-էն ետքը, ներկայ տղայոց անուանները ըսկսայ գրել. կարգն վերաւորեալներուն ու սպանւածներուն եկաւ Ո՛հ, չպիտի մոռնամ այդ մահացուցիչ վայրկեանը: Գուրսի դռանը մօտ իջայ սպանւածները դիտելու և անուանները նշանակելու. յանկարծ ծնկներս դողալ սկսան, կուրծքս ուռեցաւ, դիմացս կը տեսնայի Բաբկէն-Սիւնին (Խոսրով-Եղարտ) սոսկալի վիճակի մէջ, զգեստները պատռուած, այրւած, երկու ձեռքերը դաստակներէն կախւած, մները փրթնած, դէմքը արիւնած և մարմինը արիւնաշեճի մէջ թաղւած. սանդուխտ վարի աստիճաններուն վրայ ընկած էր:

2եմ կրնար այդ վայրկենի զգացումներս ձեզի յայտնել: Երբ որ խորութիւն մը վրաս եկաւ, որը տեւեց երկար ժամեր: Հէ՛ք ընկերոջ անկենդան սառած մարմնոյն առջև մնացի անշարժ երկար ատեն. տխուր յիշատակներ մտքէս կանցնէին: Երեք ժամ առաջ ողջ առողջ էր և տղայոց հրահանգները կուտար. դեռ կզգա-

լի երկար գրկախառնութեան անո՛ջ տպաւորութիւնը. մինչև դրան առջև ինձի հետ վազեց, ես քիչ մը առաջ էի ու առաջ ներս մտայ, յազատութիւն՝ կը պոռար ներս մտած ատենը ու հիմակ դիմացս կը տեսնայի նոյն սիրելի ընկերը, բայց պաղած, անշնչացած. սակայն սոսկալի բան էր այս. չէի կարող լալ ու յիասթափութիւն մը վրաս ընկաւ Խեղճ Խոսրով. երկուքս ալ մահը կը փնտէինք: Միտածի լուսանկարը Վարօի հետ գրպանէն հանեցինք, նաև ժամացոյցը և դրամը: Խոսրովի սպանումը զիս խիստ մտածումներու մէջ թաղեց: Մութը կոխած էր և ճրագները վառւած: Որովհետև ես պանքան մտնելուս պէս վերին յարկերը բարձրացայ. չէի գիտեր թէ վարը այդ 1 1/2 ժամայ միջոցին ինչեր պատահած էին: Ահաւասիկ մանրամասնութիւնները:

Անց նախարարական քաջերը պանքի դրանը մօտեցած էին. հոն 2 հոգի զինուոր և 2 յզէյպէկ՝ պահապաններ կային. ընկերներէն մէկը ուզած էր մէկ զէյպէկը սպաննել, բայց չէր յաջողած ու ինքը մէկ գնդակով վար ընկած՝ սպաննւած էր: Քաջ տղայ մ'էր, բայց գնդակը վերջ տւաւ իր կեանքին ու փափագներուն: Ուրիշ ընկերներ նոյն ատենը սպաննեցին զինուոր մը և միւս զէյպէկը. իսկ առաջի զէյպէկը վերաւորելէ ետքը ներս վարը յարկը ապաստանած էր: Բայց յետոյ նորէն մէջտեղ ելած լինելով՝ մեր ընկերներէն նոր հարւածներ ստացած էր. դիակը մէջտեղ չէր թէև, բայց ըսին մեզի, թէ սպաննւած է զինուորներին մէկը փախած էր:

Երբ նախարարականները ատրճանակները կը պարպէին, տղերք ինձի կը հետևէին վազելով. ներս մտայ, աչքս պղտորած էր, անորոշ մարմիններ տեսայ սահողութիւն վրայ, ատրճանակները ձեռքերնին. չեմ գիտեր թէ մերոնցմէ՞ էին, մէկ ձեռքս ուժանակի ծրարը, միւսով պատրաստ ուռմբ մը բռնած էի, ներս մտնելուն պէս սանդուխտներէն վեր վազեցի: Տղերքն ալ վեր ելան ու սկսան կատաղի կերպով կրակ տեղալ, քանի մը վայրկենի մէջ հարիւրի չափ գնդակներ նետեցան:

Խոսրովը գնդակով մը զարնւած է և վար ընկած և այն ատեն ձեռքի ուռմբը պայթելով՝ այդ ահագին աղէտին պատճառ եղած է: Խոսրովի մօտը ընկած էր մի ուրիշ տղայ, որը վերաւորւած էր Խոսրովի ուռմբով: Գուրսէն նետած մի գնտակ սպաննած էր գաւիթին մէջ մեր մի ընկերը, որը երեսի վրայ գետին իյնալով, գոտիին մէջ դանւած ուռմբերուն պայթման պատճառ եղած էր. այս ընկերոջ մահը մեզի սուղ նստած էր. ուռմբերը թէև իր ամբողջ աղիքները դուրս հանած էին, բայց յաջողած էին 3-4 հոգի մերոնցմէ վերաւորել, որոնցմէ մէկը 12 ժամ չարաչար տանջելէ վերջը մեռաւ: Տղայք շարունակ ժամուկէս կուած էին հերոսաբար: Վարօն լաւ կարգադրած էր զանոնք:

Մեր ընկերներէն Աշոտ, Եգիպտացին ուրիշ տղայոց հետ ուումբերով միասին ներս մտած էին. չկրցանք զիտնալ սպաննւեցան թէ կրցան աղատուիլ Դոնները շատ դժուարութեամբ կարելի եղաւ գոցել. առաջին փորձը անյաջող անցաւ, դիակները արգելք կը լինէին. վերջապէս Կարօն յաջողեցաւ գոցել տալ տղայոց: Դոնները գոցելէն ետքը հրաձգութիւնը դեռ 1 1/2 ժամ ընդհատ կերպով շարունակեցաւ. ժամը 5-ին մեր պայմանները ներկայացնելու համար ճամբած 2 անձերնուս պանքէն դուրս ելնելէն ետքը կրակը երկուստէք բոլորովին դադարած էր: Որով 4 ժամ շարունակ յարձակողական դիրք բռնելէ ետքը՝ 9 ժամ ալ պաշտպանողական դիրքի մէջ մնացինք: Մեզմէ 1-2 հոգի վնասուեցան թշնամուտն կողմանէ, այն ալ նախա-յարձակի ատենները. մինչդեռ մեր տւած վնասները ահագին էին. մեր ձգած ամեն մի ուումբ՝ կը տանէր իր հետը 5-10 հոգի. Երբեմն զոհերը շատ ու շատ էին, երբ հո՞՞ բազմութիւն կար: Աիրաւորւածները ոռնալով, պողոզտալով գետին կը փուռէին. ցաւերը սոսկալի լինելու էին: Անոնք, որ վայժօտայի վրայ էին, կարող են վկայել, թէ քանի տասնեակ կառքեր իրարու ետեւէ անցան: Կամաց-կամաց զօրքերը պանքի առջևէն քաշուելով, քիչ մը աւելի հեռուն կանգնեցան, բոլոր հրացանները ուղղած էին մեր շէնքի պատուհաններուն վերայ ակնտէտ կապասէին յիմարները, որ ապուշի նման գլուխնիս դուրս հանէինք, որ խկոյն հարիւրաւոր գընդակներով ջարդ ու փշուր ընէին, այդ երբէք նրանց չյաջողեցաւ. անգամ մը միայն՝ երբ Բէժիի դրանը առջև կուզէի 3-րդ յարկի պատուհանէն ուումբ մը ձգել, գնդակ մը եկաւ քովի պատուհանիս երկամէ փեղկին զարկաւ ու վար ընկաւ: Աւելորդ է՝ պանքի և Բէժիի պաշտօնեաներու զգացած ահն ու սարսափը նկարագրելով՝ հոս ժամավաճառութիւն ընել. 13 ժամ պանքի մէջ մնացինք, ամենն ալ մկան պէս կը դողային մեր առջևը. առանց հրամանի քայլ մը չէին կարող առնել. կարգապահութիւնը նախ խիստ էր, չէինք թողոր, որ տեղերնին շարժէին, բայց յետոյ շատ ազատ թողինք: Մեր ձեռքերու մէջ անդադար բռնած ատրճանակները ու ուումբերը նրանց մօտը հոգի չէր ձգած: Շատեր 4-5 ժամ շարունակ ձեմեքներու, նեղ ծակերու մէջ պահուցած մնացին. յետոյ իրենք մեզի կը պատմէին. 30-40 հոգի, որոնք կանխաւ գետնայարկի մէջ կաշխատէին, մինչև վերջը վախերնուն դուրս չուզեցին ելնել. թէև վիրենք կը վտատհացնէինք, որ բան չկայ: 20-30 պաշտօնեաներ 6-7 ժամ Բէժիի բաժինը անցնելով սկիզբէն, պզտիկ սենեկի մէջ աղոտտ տեղ մը բանտարկւած էին: Բէժիի կողմը իջած ընկերներուն ըրած այցելութեանցս միջոցին, պատահաբար իրենցմէ մի քանիսն հանդիպեցայ: Շուտ աղաղակեցին, որ պանքը անցնեն, հետերին պահապան ընկերներ տալով—ապատ տեղերը զրկեցի: Պանքի մէջ բաւական ճոխ սեղան մը

կար, կերակուրներ չէին պակսեր. ըմպելիք շատ կար. հացը մինակ քիչ էր: Պաշտօնեաները կամաց-կամաց վարժեցան մեզի. բայց միշտ հրամանաւ կը քայլին, մանաւանդ վեր վար իջնել ելնելու շատ կը վախէին. սանդուխներու վրայ մեր տղերք աչալուրջ կը հսկէին. քովերնին գտնւած փայլուն քարսիւններով ուումբերը՝ ամենէն հպարտ պաշտօնեաներու լեզուն կը կաշկանդէր ու ակնածանքի կը բերէր զանոնք: Ընդհանրապէս բոլորն ալ մեր արած քայլը գովեցին և խիստ մեծ համակրանք ցոյց տւին. անշուշտ ուումբերը դեռ շատ բաներ խօսեցնել կուտային իրենց. մանաւանդ մեր սուր լինելու տարօրինակ աղմուկը իրենց արիւնը կը քամէր:

Գիշերւան ժամը 1-ին պ. Օպվուան (փոխ-դիրեկտոր) վերագարձաւ իր հետն էին դիրեկտորը՝ սըր Էդուարդ, Եաւէր և ուսուսկան դեսպանատան առաջին թարգման Մաքսիմովը: Կարօն ու ես իջնք գետնայարկը և պատուհանէն սկսանք մեր բանակցութիւնը: Առաջարկեցին, որ ներքնայարկի պատուհանէն խօսենք, մերժեցինք. մենք ալ առաջարկեցինք, որ վեր ելնեն, անոնք ալ իրենց կարգին մերժեցին ու մենք երկուքս պատուհանէն՝ անոնք փողոցէն ժամէ մը աւելի բանակցեցանք: Բառ առ բառ գրել՝ աւելորդ կը լինէր. գլխաւոր կէտերը նշանակելով կը բաւականանամ, կէտեր, որոնք մեծ նշանակութիւն ունին:

Նախ Մաքսիմովը սկսաւ խօսել.
 —Մաքսիմով.—Պալատէն կուգամ, ըսաւ, ձեր և ընկերներուդ համար ազատ երկիր երթալու հրաման ստացայ. ամեն բան պատրաստ է, աճապարեցէք և այս գիշեր մեկնէք:

—Կարօ.—Մենք չենք կրնար այդ առաջադիրը ընդունել, մեր կեանքերը նշանակութիւն չունին մեզի համար. մենք հոս մտանք մեր պահանջներու գործադրութիւնը երաշխաւորելու համար. պանքի միջէն մեր ներկայացուցած պայմանները իրականանալու են:

—Մաքսիմով.—Մինչև երեկոյ դեսպանատունն էի ձեր կեդ. կօմիտէի կողմանէ զրկած թուղթը եկած չէր, իսկ այն պայմանները, զոր ասկէ կը ներկայացնէք, մասամբ ի նկատի առնւած են. ա) Երկրին մէջ խաղաղութիւն հաստատուելու համար միջոցներ ձեռք առնուած են, բ) Ձեր և ձեր ընկերներու վրայ յարձակումը դադարած է արդէն, գ) Ձեր ընկերներու համար երկրէն ազատ հեռացումը ապահոված է. Իսկ դ) Պայմանին գալով երաշխաւորել Պօլսոյ կեդրոնական կօմիտէի կողմանէ ներկայացուցած պահանջներու գործադրութիւնը, այդ մեզի անկարելի է ըսել: Ես չեմ կարող հոս ձեզի հետ դիպրօմատիկական խնդիրներու վրայ բանակցել, մենք կը ջանանք համոզել սուլթանը ինչ որ

արդէն կը ընենք և պիտի ընենք, որ երկրին պահանջներուն դո՛ւրստ արժանատի, բայց երաշխաւորել ատենց դորձադրութիւնը, այդ մենք չենք կարող: Դուք մեկնեցէք. մինչև հիմակ արիւթիւն ցոյց տւիք, այսքան ը կը բաւէ ձեր խնդիրը նորից յուղելու, բայց եթէ յամառիք մնալ, պիտի կորսնցնէք այն դատը, զոր կը պաշտպանէք. համակրութեան տեղ՝ ատելութիւն պիտի գտնէք: Կսպառնաք, թէ հակառակ պարագայի տակ պանքը օդը պիտի հանէք ինչ պիտի վաստկէք. 157 անմեղներու մահուան պատճառ լինելով՝ ամբողջ Եւրոպայի կատարի հակակրութիւնը, ատելութիւնը և թշնամութիւնը պիտի դրաւէք:

Քառորդ ժամ տեւց մեր խորհուրդը: Հակառակ էինք անձնատուր լինելուն: Յ ընկեր զոհած էինք, 6 վերաւոր ունէինք—զոհողութիւննիս մեծ էր: Պէտք էր սպասել և մենք կրնայինք բաւական սպասել պաշտպանողական դիրք բռնելով: Բանակցել սկսաւ Կարօն:

—Կարօ.—Մենք պանքը մտանք որոշ նպատակով մը, պահանջները ներկայացած են, պիտի սպասենք մինչև վաղը իրիկուն. մինչև այդ ժամը թղթերը ստացած կը լինեն և ձեր 5 պաշտօնակիցներն (դեսպաններ) ալ իրենց պատասխանը կուտան. որովհետեւ մենք սկզբունք ընդունած ենք մեծ պետութեանց ներկայութեամբ բանակցել:

—Մաքսիմով.—Կաղաչեմք, հէք դուրս. Եսխտի վրայ աւելի մանրամասն կը խօսակցենք. ոչ ես և ոչ ալ իմ պաշտօնակիցներս երբէք ձեզի հետ հոս դիպումատիկական խնդիրներու վրայ չենք կրնար խօսել. ժամանակը սուղ է, եթէ մնաք մինչև վաղը թերևս այս գիշեր ջարդերու պատճառ պիտի լինիք. կաղաչեմ, ծնկան կուգամ, կը խնդրեմ, որ շտապէք: Շատ դժարութեամբ սուլթանէն ձեր հրամանը ստացել եմ: Ղաղը կարող է փոխել այդ հրամանը, դեռ մինչև այս վայրկեանին այս հրամանը ունիմ: Ձեր վրայ ահագին պատասխանատուութիւն կը ծանրանայ, նոր ջարդերու պատճառ մի լինէք. ձեր հարցով պիտի զբաղինք ձեր այդ քայլը կը բաւէ և դուրս ելէք դարձեալ կրսեմ թէ աւելորդ է ձեր պահանջած գրաւոր երաշխաւորութիւնը. կարող ենք մինչև իսկ տալ այդպիսի մի թողութ, բայց դա երբէք խոստում մը չէ լինիր մեր կողմանէ, դանակը իսկ սրտին դրւած ու խլած խոստում մը՝ իրաւաբանական տեսակէտից՝ խոստում չը համարուի ու մենք ան ատեն խոստումներս չկատարելէ զատ, պիտի ասենք ձեզ. նախ որ ձեր գործածած զէնքը լաւ չէ, կըմբռնեմ ձեր դրութիւնը, բայց ձեր յամառութեանը դէմ՝ դուք կը գտնէք ամբողջ Եւրոպայի ատելութիւնը, և ես ուսումնական պետութեան ներկայացուցիչը՝ հիմիկուանէ ձեզի կը յայտնեմ, որ եթէ յամառութիւն ձեր դատը պիտի կորսնցնէք և ուսումնական քաղաքա-

կանութիւնը ձեզի թշնամի պիտի ունենանաք: Դուք լաւ սկսաք և լաւ վերջացուցէք, քիչ մ'ալ խորհրդակցէք և ամբողջ ազգի մը ճակատագիրը աչքերնուտ առջև բերէք:

Կարօն ալ համաձայն չէր շուտ անձնատուր լինելու, բայց մեր պատճառով ջարդերու տեղիք տալը կը սարսափեցնէր զինքը: Ես ալ հակառակ էի դուրս ելնելու, կը վախէի, որ մեզի համար ըսեն թէ «կեանքերնին աղատելու համար շտապեցին», սակայն ջարդերու հաւանականութիւնը յամառութեամբ ուրակահանի մը նման դիմացս կը կանգնէր...

Մաքսիմով կապահովէր մեր դուրս գալով կոտորածի չը լինելը, այլ պարագային իր վրայ կընկնէր, իբր Եւրոպական ներկայացուցիչ, հայերի դատը պաշտպանել:

—Կարօ.—Խօսք տւէք, որ բացի այդ, ձեր պաշտօնակիցներով վաղը շոգենաւ պիտի գաք բանակցելու խօսք տւէք, որ մեր 5 վերաւոր ընկերները հիւանդանոց պիտի դրուին և յետոյ ազատին, խօսք տւէք, որ գրաւոր կերպով պիտի վկայէք, որ պանքայի ոչ մի փառան վատնած ենք:

—Մաքսիմով.—Իմ մասին ես պատուոյ խօսք կուտամ՝ վաղը Եսխտը գալ, պատուոյ խօսք կուտամ ջանալ իմ պաշտօնակիցները համողել, որ գան: Պատուոյ խօսք կուտամ, որ ձեր վերաւորները հիւանդանոց տարւելով ու բժշկուելէն ետքը ազատ կերպով երկրէն դուրս ելնելու համար գրաւոր թողութ տար: Գալով պանքայի իրաց յափշտակելուն, վաղը ատոր համար պաշտօնակիցներով մէկտեղ ըստուր մը կուտանք, որով ոչ որ ձեր դէմ այդ տեսակ կարծիքի մէջ չը գտնուէք: Յիմակ ատրճանակները, ուժերը և ուժանակները պանքը թողեցէք և եկէք շուտով մեկնենք:

—Կարօ.—Ռուսներն և ուժանակը հոս կը թողուք, իսկ ատրճանակները՝ երբէք, մեր ընկերները երբէք չեն համաձայնուիր այդ կէտի վրայ:

—Մաքսիմով.—Շատ լաւ, առէք ատրճանակները:

Իսկոյն տղերքը հաւաքեցինք և յայտնեցինք մեր որոշումը. կարծես ընկերներս դժկամակութեամբ կը թողնէին այդ շէնքը, որը իրենց եղած էր 13 ժամէ ի վեր, կը կասկածէին, որ ձամբան յարձակում կրնն: Ուստի պատուիրեցինք, որ սուլիչներու ձայնը լսելուն պէս՝ նախ Մաքսիմովը և ապա 2 Եսխտները սպաննին: Ղերաւորները ուրախ եղան, որ հիւանդանոց փոխադրուելու են: Պանքի ամբողջ պաշտօնեաները ուրախ էին որ աժան խալըսեցաւ:

Դռները բացեցան, տղերք դուրս ելան. վերջին համբոյրը տալով Խոսրովի սառած ճակատին դուրս ելանք Պանքի առաջևէն մինչև կամուրջը քարափի վրայ, փողոցին երկու երկայնքով զինուորները շարւած էին, սուլիչները անցած հրացաններով զինուած: Ոչ մէկ դէպք չպատահեցաւ. քարափի վրայ 2 շոգեմակոյկներ մեզի կսպասէին: Մէկին մեջ մենք, Մաքսիմով, Եսխտները,

Սըր-Էդգարը մտանք միասին մեզ հետ 8-10 զինուորներ: Նախ մերը ճամբայ ելաւ. անվտանգ Մօտայի առջև խարսխած Սըր-Էդգարի Եսխտը փոխադրեցանք: Մաքսիմով մեկնեցաւ խոստանալով յաջորդ օրը դաւ: Գիշերը հանգիստ անցուցինք. միւս շոգեմակոյկն ալ հասած էր. դրանք նշանակած էին, իբր թէ մեզի պաշտպանել (կը վախէին, որ կը փախինք, որովհետև եւրոպական շոգեմակոյկներ մօտէն կուգային կանցէին ու չէին թող տար մօտենալ): Երեկոյեան, ժամը 5-ի ատենները Ֆրանսական, անգլիական պահականաւորը մեր Եսխտի մօտը խարսխեցին: Ֆրանսական «Մէսսաժըին» ալ եկաւ քիչ մը հեռուն խարսխի նետեց. քիչ վերջը Ֆրանսական դեսպանատան պահականաւոր եկաւ, ուսկէ դուրս ելան Մաքսիմովը, Ֆրանսական և անգլիական դեսպանատանց առաջին թարգմանները:

Մաքսիմով շուտով մեր մօտը եկաւ, յիշեցուց, որ իր խոստումը կատարեց, իր պաշտօնակիցները հետը բերելով: Գրպանեն հանեց դեսպանատանց զրկած մեր պահանջները ներկայացնող պաշտօնական թղթերը ըստուգեց՝ թէ ովքեր էին պանքէն զրկելիք պայմաններու տակ ստորագրող անձերը: Չորս հոգի ստորագրած էինք.—Բաբկէն-Սիւնի, Արմէն-Աարօ, Աշոտ և Հրաչեա: Սիւնին սպանւած էր և Աշոտը մեզ հետ չկար: Սկըսեցան բանակցութիւնները: Թուրքի չանելու համար կը վերապահեմ յաջորդ նամակին նկարագրութիւնը:

Մեզն «Մէսսաժըին» շոգեմակը յանձնեցին. ճամբայ ելաւ, նաւապետը մեզի յայտնեց, որ Մարթէլէ զատ ուրիշ տեղ կարելի չէ գործըսելու — այդպէս ի հրաման ունիմ ըսաւ:

Շուտով կը լինենք Մարտէլում, ուսկից կը հաղորդեմ մնացածը:

Տ Ե Ղ Ե Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե ր

(ՆՆՈՂԱԿԱՆ ԹԵՐԹԵՆԻՑ)

— «Տանի» Պոլսոյ թղթակիցը հաղորդում է, որ հայկական յեղափոխութիւնը ցոյց տւեց իրեն աւելի կազմակերպւած և աւելի վճռողական, քան թէ սկզբից կարելի էր կարծել: Յեղափոխականներն աշխատում էին յարատեւել սարսափը օրէօր կրկնող ձեռնարկութիւններով և նրանց ամենապարզ նպատակն է եղել սպանել տալ բազմաթիւ եւրոպացիներ, որպէսզի դիպլոմատիան իր բոլոր ուժերով միջամտի:

— Հայկական կոմիտէն շարունակում է հաստատուն կերպով գործել. նա իր ձեռքի տակ ունի անհաւատալի դրամական միջոցներ: Բացի ամսեկան տասը պիստոնից, արտասահմանից ստացւում են, անկասկած, ահագին քանակութեամբ նիւթական օժանդակութիւն, որը թող է տալիս գործը շատ մեծ ծաւալով տանել:

— Հաստատուած է, որ սպանւածներից շատերի մօտ մեծ քանակութեամբ անգլիական սովերիններ են գտնւած: Անմեղ հայերի կալանաւորելը շարունակւում է: Բան-

տերում մօտաւորապէս 6000 հայեր կան.—բանտարկեալների հետ վարւում են շատ վատ:

— Սեպտ. 4-ին «Դէյլի-Նիւսին» տեղեկացնում են Հոսթից.— Իտալական ազատարական-պատերազմի վետերանները և Գարիբալդիանները մի կօմիտէ են կազմել, որի նպատակն է կրետացիներին և հայերին օգնութիւն հասնել՝ զէնքով, ուսուցումներով, ուսուցիչներով և փողով:

Լիբանանի իտալացիք իրենց տերութիւնից օգնութիւն են խնդրել:

— Ինչպէս յայտնի է դեսպանները մերժել են տօնել սուլթանի տարեդարձը: Երբ Թէֆֆիկ փաշայի բերանով սուլթանը յայտնել է թէ դա կարող է «վատ ազգի զօրքերի վրայ» և խնդրել է տօնել անպատճառ, դեսպանները մերժել են և պատասխանել, թէ վերջին օրերի դէպքերից յետոյ սուգ է հարկաւոր պահել և ոչ տօնախմբութիւն կազմել: Այս պատասխանը սաստիկ ազդեցութիւն է գործել սուլթանի վրայ:

— Ֆիլիպ-Ֆիրրին Պոլիս է մեկնում աւելի վճռողական պատերազմով: Այժմ այլևս կասկած չկայ, որ լորդ Սալարիւրին վերջնականապէս վճռել է միայնակ գործել, եթէ դէպքը պահանջի: Անգլիական դեսպանը թէև կը շարունակի յարաբերութիւն ունենալ իր ընկերների հետ, ինչպէս առաջ, բայց եթէ հարկաւոր լինի, նա աւելի ազատ կը լինի նաւային ուժեր պահանջելու իր պահանջների վրայ պնդելու համար:

— Ռուս քաղաքականութիւնը, որին մինչև այժմ այդքան մեղադրում էին, թէ նա հայկական գործերում միշտ տաճիկ կառավարութեան կողմն է բռնում, չափազանց խիստ ընթացք է ընդունել տաճիկների կատարած խժգոնութեանց դիմաց:

— «Նօյէ Ֆրայէ պրեսսէ» հաղորդում է, որ գերմանական դեսպանը առանձնապէս շատ խիստ է խօսեցել տաճկաց արտաքին գործոց նախարարի հետ և խնդրել է նրան բառ առ բառ կրկնել իր խօսքերը սուլթանին և ընդունել իբր ուղղակի միջնորդ կայսրից բղնած:

— Սեպտ. 5-ին Դեսպանները սուլթանի դէմ արտասովոր խիստ լեզու են բանացնում. առաւել որ հաւատացնում են՝ որ սուլթանի պալատում խմանում են եղել հայերի խլրտման մասին նախօրօք: Առայժմ տերութիւնները բաւականանում են երկրորդ զօհաստները ներս բերելով:

— Բ. Դուռը ի պատասխան 6 պետութիւնների ներկայացուցիչների հաւաքական նօտային, ուղարկեց սրանց այնպիսի բովանդակութեամբ մի զեկուցագիր, որ դեսպանները հրաժարեցին նոյն իսկ քննութեան ենթարկելու նրան:

— Ինչպէս հաղորդում է «Դէյլի-Նիւսը», անգլիական հպատակները խնդրագրեր են ուղղել տաճիկ կառավարութեան և իրենց կորուստների համար վարձատրութիւն են պահանջել: Նոյնը խորհուրդ է տւել անել ռուսաց դեսպանատունը ռուս հպատակներին:

Դաշնակցութեան անձամբօրնից խնդրում է թղթակցութեան և ներքառութեան համար դիմել:

Armène-Gaspar, poste restante. Carouge (Suisse)

Վիեննա, Դաշնակցութեան ազատ տպարան